



Бранко М. ВРАНЕШ  
Филолошки факултет  
Универзитет у Београду  
brankovranes@gmail.com

[https://doi.org/10.18485/ikum\\_nbartulovic.2023.ch12](https://doi.org/10.18485/ikum_nbartulovic.2023.ch12)

## ИВО АНДРИЋ И НИКО БАРТУЛОВИЋ У КЊИЖЕВНОМ ДИЈАЛОГУ

*Сажетак:* Књижевни дијалог Иве Андрића и Нике Бартуловића по свом књижев-ноисторијском, поетичком и културолошком значају, па и новом светлу које може бацити на опус двојице аутора, заслужује посебну пажњу тумача. Андрић и Бартуловић заједно су тамновали у Сплиту, Шибенику и Марибору током 1914. и 1915. године, били су међу оснивачима часописа *Књижевни јуџ* крајем 1917. године, где су недуго потом објављивали сродне песме у прози. Бартуловић је 1918. године написао предговор за Андрићеву књигу *Ex Ponto*, а 1925. године Андрић је приказао Бартуловићеву књигу *Од револуционарне омладине до Орјуне*. Књижевна размена између Андрића и Бартуловића наставила се и у наредним деценијама. Бартуловић је 1934. године укључио Андрићеве стихове у *Јагранску анџологију*, а 1940. године осврнуо се на тамничке дане проведене са Андрићем у прози *Мој њријашељ Тонислав Малвасија*, која је могла имати извесног утицаја и на генезу *Проклеџе авлије*.  
*Кључне речи:* Иво Андрић (1892–1975), Нико Бартуловић (1890–1945), Серен Киркегор (1813–1855), *Ex Ponto* (1918), *Мој њријашељ Тонислав Малвасија* (1940), *Проклеџа авлија* (1954)

Истраживања књижевних веза између канонских и неканонских писаца, нарочито ако оне до тада нису биле предмет засебног проучавања, углавном почињу од биографских и библиографских чињеница. Разлог за то једноставан је – компаративна

«251»

тумачења која се боре за сопствени легитимитет потребно је саградити на чврстим темељима, а са нешто среће она због тога неће изгубити свој субверзивни карактер. У случају поређења Иве Андрића и Нике Бартуловића оба предуслова – филолошка егзактност и књижевноисторијска интригантност – у основи јесу испуњена. Андрић и Бартуловић упознали су се у сплитском затвору крајем јула или почетком августа 1914. године (Ђukić Perišić 2012: 169; Раичевић 2015: 155). Заједно су тамновали у Сплиту, Шибенику и Марибору, све до Андрићеве интернације у Овчарево средином марта 1915. године. Крајем 1917. године Иво Андрић, Нико Бартуловић, Владимир Ћоровић и Бранко Машић основали су пројугословенски часопис, тачније полумесечну ревију за књижевност *Књижевни јуї*, која је излазила од 1. јануара 1918. до 1. децембра 1919. године (Караулац 1986: 39, 42). Бартуловић је јула 1918. године написао надахнут предговор под насловом „Разговори с душом“ за Андрићеву књигу *Ex Ponto* у загребачком издању *Књижевної јуїа* (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918). Андрићево писмо Светиславу Цвијановићу од 1. септембра 1921. године показује колико су у годинама након Првог светског рата Андрић и Бартуловић били блиски (Жутић 2011: 5). Бартуловић је, како из писма сазнајемо, од Цвијановића примао хонораре у Андрићево име, које је потом прослеђивао добром, али по питању новца пословично обазривом пријатељу (Андрић, *Писма*, 2011: 382).

У *Српском књижевном гласнику* од 16. јуна 1925. године Андрић је под латиничним псеудонимом „Р“ написао кратак приказ Бартуловићеве књиге *Од револуционарне омладине до Орјуне* (Ђukić Perišić 2012: 285). Приказ ћемо навести у целости зато што на суптилан начин открива Андрићеву уздржаност према Организацији југословенских националиста, али и због тога што није накнадно прештампаван, нити доступан у електронском формату:

Има у нашој недавној прошлости један покрет који је премало запажен и недо-  
вољно оцењен, и ако је и дао своје жртве и донео своје плодове. То је покрет ју-  
гословенске националистичке омладине у нашим крајевима под Аустро-Угарском,  
покрет који је отпочео одмах некако после анексије Босне и Херцеговине, а кулми-  
нирао у видовданском атентату 1914[.] г. То је тај нараштај који је, у годинама кад се  
улази у живот, ушао у велики рат, из кога је изашао више него десеткован, начетих  
живаца и потресена духа.

Историја те југословенске националистичке омладине налази се закопана у про-  
цесима и осудама аустро-угарских судова, у архивама добровољачких дивизија из  
Добруце и Солуна, у записницима разних одбора у емиграцији, итд. Та историја теш-  
ко да ће икад бити потпуно приказана и оцењена, јер ће једно поколење које није  
стигло да изведе другог дела до да жртвује сама себе, тешко наћи свог историчара.

Г. Нико Бартуловић, и сам један од активних учесника у раду предратне омлади-  
не, и један од оних који су свој занос плаћали годинама тешке робије, покушао је  
да кратко прикаже, у књижици под горњим насловом, постанак и развој тога омла-  
динског покрета, као и постанак и циљеве данашње Организације Југословенских  
Националиста (Орјуне), која, по мишљењу Г. Бартуловића, представља логичан на-  
ставак предратног и ратног омладинског дела. *И ако се у овом њоследњем не морамо  
сви сложити с Г. Бартуловићем*, ипак овај његов рад заслужује да буде забележен и  
читан, јер баца мало светлости на историју прегаженог нараштаја. А податци [sic!] у  
овој књизи, и ако непотпуни и схематични, моћи ће да послуже будућим историчари-  
ма нашег ослобођења и уједињења (Р. 1925: 317 – курзив је наш).

Бартуловић је, са друге стране, у *Јагранску анџологију* из 1934. године укључио „не-  
колико импресивних стихова о мору“ (Bartulović 1934: 28) из пера Иве Андрића, а 1940.  
године претворио је свог садруга у епизодног књижевног јунака прозе *Мој ђријашељ*  
*Тонислав Малвасија* (Бартуловић 1940).

253

Свака од поменутих тачака додиром између двају писаца могла би се наћи у нашем фокусу, а са њима и потенцијалне поетичке сличности, па и питање међуповезаности генезе Андрићевог и Бартуловићевог дела. Током научног скупа *Нико Барџуловић: врџлої идеја и идентџиџеџа* више излагача повукло је паралеле између Андрићевих и Бартуловићевих књижевних остварења. Душан Иванић скренуо је пажњу на сродност Андрићевих и Бартуловићевих погледа на дело Симе Матавуља (Андрић, *Умеџник и њеџово дело*, 1977: 145–156; Бартуловић 2009), те на сличности између Бартуловићеве приповетке „Жупников смијех“, с почетка тридесетих година, и Андрићеве приповетке „Проба“ из педесетих година (Бартуловић б. г.: 47–58; Андрић 2018: 61–89). Александра Пауновић приказала је однос између Андрићеве и Бартуловићеве ране поетике фрагмента на примеру Бартуловићеве песме у прози „Марибор 1914.“, која је објављена у часопису *Књижевни јуї* средином јула 1918. године (Bartulović, „Maribor 1914.“, 1918). Јурица Шкудар предочио је више занимљивих извора који су се из биографског угла дотакли Андрићевог и Бартуловићевог односа. Јозеф Корбел (Josef Korbel) је са својом ћерком – будућом америчком државном секретарком Мадлен Олбрајт (Madeleine Albright) – посећивао Нику Бартуловића у Београду. Корбел у књизи *Тиџов комунизам (Tito's Communism)* из 1951. године на ироничан начин пореди Бартуловићеву трагичну смрт с Андрићевом позицијом у југословенском друштву након Другог светског рата (Korbel 1951: 21). Шкудар је пренео и речи Ане Бартуловић, која је посведочила да Андрић тридесетих година није залазио код Нике Бартуловића. Читалац ће више информација на ове теме свакако сазнати из студија поменутих аутора. Ми ћемо, са своје стране, подробније размотрити Бартуловићев предговор за књигу *Ex Ponto* из 1918. године и Бартуловићеву прозу *Мој џријаџељ Тонислав Малвасија* из 1940. године.<sup>1</sup>

1 Верзија Бартуловићевог предговора из марта 1920. године незнатно се разликује од верзије из 1918. године. Поједине реченице су изостављене а поједине преформулисане (Бартуловић 1920).

Бартуловићев предговор за књигу *Ex Ponto* из 1918. године у многоме је предодредио рецепцију Андрићевих песама у прози, па и читавог Андрићевог опуса. Бартуловић је вероватно први истакао значај искуства тамнице у Андрићевом књижевном развоју, који је потом постао кључни елемент готово свих тумачења „аутентичног“ Андрићевог лика. Према мишљењу Горане Раичевић, „Иво Андрић изашао је из мариборског затвора као преображени човек, али и као преображени писац“, а то значи да је „[м]есто себи окренутог естетског човека, полако [...] почео да заузима један други, авангардни, ангажовани уметник“ (Раичевић 2015: 166). Андрић је, Бартуловићевим речима, „на почетку рата доспео [...] у тамницу и патња је поспешила његов развој“ (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918: 13). Нимало случајно, Бартуловићеви и Андрићеви „разговори с душом“ воде се по први пут у затвору, када се човек сусреће са својим истинским Ја на посебно драматичан и непосредан начин. Снага овог сазнања оставила је дубоког трага на пишчевој еволуцији од „прилично настране и нејасне“ (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918: 13) поезије из ране младости до тренутка када Андрић претапа „све своје у опћенито“ (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918: 12). Из Бартуловићеве визуре, Андрићева „[ч]ежња за лишењем свега свога узвишена је као и у кнеза Мишкина“ (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918: 13). Песнички субјект књиге *Ex Ponto* из света индивидуалне патње закорачује у свет религиозног доживљаја целине човековог постојања, премда Бартуловић наглашава да је „та религиозност [sic!] само лична ствар песникове душе, и нема никакве везе са било којом официјелном религијом“ (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918: 13). Нарочито је у том контексту интересантан опис Андрићевог месијанског положаја у књижевној генерацији између два светска рата. Писац *Ex Ponto* „болује за цео свет; над своје се је сумње издигао, али сумња сумње свих нас и болује боли најситнијег црва“ (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918: 11), те му је у задатак дано да „поведе душе жедних тихе и сталне вере за собом на путеве нових страдања“ (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918: 15).

Полемички одговор Антуна Бранка Шимића на Бартуловићеве критичке ставове и Андрићеве песничке рефлексије из 1918. године, истини за вољу, показује да нису све душе биле једнако жедне њихове „тихе и сталне вере“, а ни једнако вољне да се на „путеве нових страдања“ отисну. У чланку под насловом „Лирски фељтонизам“, који је објављен у листу *Вијавица* 1919. године, Антун Бранко Шимић вајка се због тога што у југословенској критици о Андрићевој књизи песама није прочитао „ниједну неповољну, то јест тачну реч“ (Шимић 2011: 37). Андрић, према Шимићевом мишљењу, „пише управо као жене које пишу лоше, као госпојица Мица Јанковићева на пример“ (Шимић 2011: 39), *Ex Ponto* је „[к]њига дилетантска коју је немогуће доживети“ (Шимић 2011: 40), па стога „немоћ ове литературе и немоћ њене критике“ аутор сахрањује „заједно у гроб заборава“ (Шимић 2011: 40). У позадини Шимићеве полемике препознаје се више него очигледан отпор према идеологији и уредништву *Књижевној јуџи*, које се оптужује за опортунизам и сукоб интереса. Убеђен у „трагичну истину да немају вредности ти сви писци ‘Књижевног Југа’, то јест готово сви југославенски писци“, Шимић малициозно, иако духовито, поентира:

Ја сам послушао савет Бартуловићев и пошао за Ивом Андрићем да он „позванији него ико“ поведе моју душу на путеве нових страдања. Али сам се показао недостојним тога Бартуловића кнеза Мишкина и Прохаскина светог Аугустина. Уверио сам се да сам ђавао преобучен у ово јефтино одело који се ушуљао у редове југославенских књижевника да их својим смејом љути и тако на греје заводи. Ако не ђавао, онда његов син, или човек којем је извор Празло, не Прадобро као Иви Андрићу и Ники Бартуловићу. Јер што би друго могао да будем, кад мени све исповести у тој књизи *Ex ponto* нису ни израз какве мистике дубоке и тамне ни свега онога које реда Бартуловић и зове апстрактним именима. Него посве нешта друго (Шимић 2011: 38).

Друго важно место унутар Бартуловићевог предговора тиче се пищевих узора, поглавито Серена Киркегора, који се отада налази у подтексту готово сваке расправе о преображају искуства „естетског човека“ (Раичевић 2015: 166) из Андрићевих стихова у „трагични теизам“ песама у прози и раних приповедака (Јерemiћ 1962: 11), па и све бројнијих анализа које указују на мање или више скривену лирску жицу у целини Андрићевог опуса (Milošević 1976: 202; Palavestra 1981; Јерков 1988; Делић 2011: 240–264; Пантић 2018: 70, 79). Познато Бартуловићево запажање на ову тему вреди навести у целости:

*Њејова [Андрићева] меланколија није дакле нијошњио њесимизам. Он воли велике меланколике ствараоце, воли Slowackog, Beethowena и Kierkegarda (Kierkegaard је био једина књига коју му је успело провући у тамницу, и читава прва два месеца, то је била једина наша душевна храна), али не воли уседелачке меланколике који плачу за месечином и загрљајима (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918: 10).<sup>2</sup>*

Андрић се у разговорима са Драгославом Адамовићем (Adamović 1976: 15), Драшком Ређепом (Ređer 1976: 129), Душаном Матићем (Matić 1976: 86), Милошем Бандићем (Бандић 1996: 215) и Љубом Јандрићем (Jandrić 1982: 412, 439) из седамдесетих година прошлог века, на различите и неретко противречне начине изјашњавао по питању своје тамничке лектире, премда су критичари најчешће фаворизовали оне Андрићеве изјаве које су погодовале њиховим тумачењима (Вранеш 2022: 133–140). Не можемо на овом месту улазити у све појединости неспоразума између писца и критичара, који се одликовао недовољном отвореношћу обеју страна, али би ипак требало истаћи улогу коју је Бартуловић у њему одиграо. У разговору са Милошем

---

<sup>2</sup> Спационирани слог из оригиналног текста замењен је курзивом.

Бандићем од 18. августа 1973. године Андрић подвлачи пресудан значај Бартуловићевог предговора за будућа тумачења и за будуће мистификације утицаја Серена Киркегора на његово стваралаштво:

Тако је случај хтео да један део свог тамновања проведем са Кјеркегоровим делом. Али из тога не би требало извучити далекосежне закључке. Јер шта би уопште било да се тај податак није најпре појавио у Бартуловићевом предговору за *Ex Ponto*? Најзад, уместо Кјеркегоровог дела могло је, исто тако случајно, да буде и неко Волтерово дело. Ја сам међу књигама имао тада и збирку француских љубавних прича. И касније би се то вероватно тумачило: „Ово само потврђује да је присуство еротике у Андрићевој поезији и прози веома...“, итд., итд. (Бандић 1996: 215).

Поједина места из Бартуловићевог предговора, попут затвореникове слутње „да из те глади и те самоће једини пут води у лудницу“ (Bartulović, „Razgovori s dušom“, 1918: 5), на послетку, необично подсећају на атмосферу Андрићевог романа *Проклеџа авлија*, али је у ту сврху боље окренути се прози *Мој ѓријаџељ Тонислав Малвасија*. Бартуловићева књига називана је кратким (Раичевић 2015: 155) или омањим (Секулић 1940: 619), аутобиографским (Иванић 2010: 619) или мемоарским романом (Жутић 2011: 22), „хроник[ом] која на роман личи“ (Тартаља 1991: 132), аутобиографском прозом (Иванић 2010: 619), новелом (Секулић 1940: 620) и приповетком (Секулић 1940: 619). Жанровски хибридан текст на граници романа и приповетке о судбини дијаболичког злочинца Тонислава Малвасије, који „у тамничкој авлији“ (Бартуловић 1940: 119) окупљеним „политичким“ (Бартуловић 1940: 18, 73) затвореницима приповеда о свом животу, у најосновнијим цртама се подударара с Андрићевим кратким романом из 1954. године. Чак и сам завршетак Бартуловићеве прозе донекле подсећа на сцену с краја *Проклеџе*



авлије, када се Ђамил са новооткривеном присношћу привиђа и обраћа фра Петру.<sup>3</sup> Приповедач *Мој њријаџеља Тонислава Малвасије* на концу осећа кривицу управо зато што главног јунака за живота никада није назвао пријатељем (Бартуловић 1940: 118). Синтагма из наслова Бартуловићеве прозе очигледно указује на етички и аутопоетички прелом у односу приповедача према главном јунаку, који надомак ове унутрашње промене „надгласавши потпуно мог [приповедачевог] саговорника, упаде као да је жив, у наш разговор“ (Бартуловић 1940: 119).

Сличности Бартуловићеве прозе из 1940. године с Андрићевим приповестима о Томи Галусу, а нарочито са рукописима о девијантном злочинцу и затворенику Постружнику из 1933. и 1934. године, још су очигледније (Андрић, *На сунчаној сџрани*, 2011). Постиђени неприличним разговором Тонислава Малвасије са проституткама на путу за Грац, Бартуловићеви млади и нежни осуђеници су „због оно неколико дама, што су биле затворене са нама (макар да су се налазиле у трећем вагону), осјетили потребу да се изгуб[е] са прозора“ (Бартуловић 1940: 83). Млади заточеници у Андрићевој приповеци „На сунчаној страни“ из 1952. године реагују на сличан начин, бранећи жену са крлетком од старог и настраног робијаша: „Он је низао ружне речи, које су за њега очигледно биле потреба, а ми смо бранили непознату жену и чистоту својих поступака и намера према њој“ (Андрић, *На сунчаној сџрани*, 2011: 20). За разлику од Бартуловићевих и Андрићевих племенитих младића, Малвасија је био „ломбрововск[и] ти[п]“, „објек[т] за криминални музеј“ (Бартуловић 1940: 12) и „деликвен[т] од рођења“ (Бартуловић 1940: 16), а Постружник „криминалан тип и пропалица од ране младости“ (Андрић, *На сунчаној сџрани*, 2011: 32). Обојицу је карактерисала морална изопаченост и сексуална на-

3 Упоредити: „И ја разговарам с њим срдечно и просто, како никад нисам могао ни умии док је био ту и док смо се виђали, онако како бих разговарао са неким млађим од фратора из мог манастира, кад га нападне *taedium vitae*“ (Андрић, *Проклеџа авлија*, 1977: 113).

страност – из перспективе ондашњег или садашњег времена – толико велика да Галус у више наврата Постружника назива Сотоном (Андрић, *На сунчаној сџрани*, 2011: 40, и даље). Уколико хронотоп тамнице у Бартуловићевој прози из 1940. године може да се доведе у везу са рукописом „Постружничково царство“, дигресије о прошлости Тонислава Малвасије могле би се упоредити са наративним поступком у Андрићевом рукопису „Проклета историја“ (Андрић, *На сунчаној сџрани*, 2011: 106–155).

Оба рукописа изразито су значајна за генезу *Проклеће авлије* (Вранеш 2022: 119–121), што приметно отежава утврђивање потенцијалног утицаја Бартуловићеве прозе из 1940. године на Андрићев кратки роман из 1954. године. Проучаваоци генезе *Проклеће авлије* морали би, у сваком случају, између Постружника и Карађоза пронаћи места за лик Тонислава Малвасије,<sup>4</sup> баш као што би између Андрићевих „кавалера“ попут Томе Галуса и Ђамила морали оставити простора за „политичке“ затворенике из Бартуловићеве прозе.<sup>5</sup> Хронотоп тамнице и амбијент усменог приповедања из Андрићеве прозне целине о Томи Галусу и *Проклеће авлије* могу се препознати и у Бартуловићевој прози из 1940. године. Остаје само питање да ли се и у којој мери поменуте сличности могу извести из Андрићевог и Бартуловићевог заједничког тамничког искуства или је посредни заиста био књижевни дијалог двојице аутора. Дилеме ове врсте јављале су се у српској књижевној критици, премда никада нису постале предмет систематског истраживања због књижевноисторијске скрајнутости дела Нике Бартуловића. Иво Тартаља је у тексту „Силуета затвореника из 1914. године“ сугерисао да се у слици тамнич-

---

4 Постружник јесте нека врста Карађозовог прототипа по свом односу према политичким затвореницима, дијаболским одликама, персонификовању дехуманизованог државног уређења и маскирању сопственог идентитета (Вранеш 2022: 120).

5 Сличности између Томе Галуса и Ђамила су видне, од заједничког заточења услед „глупог неспоразума“ (Андрић, *На сунчаној сџрани*, 2011: 34; Андрић, *Проклећа авлија*, 1977: 99) до њиховог аристократског карактера (Вранеш 2022: 120–121, 124).

ког живота из Бартуловићеве прозе крије „извесна подлога његове [Андрићеве] будуће визије старог затвора у Стамбола“ (Тартаља 1992: 6). Тартаља, штавише, претпоставља да је Андрић одустао од објављивања рукописа о Томи Галусу јер је од стране Бартуловића био „предухитрен у литерарној обради исте средине и истих доживљаја из Првог светског рата“ (Тартаља 1992: 6). Тартаљину хипотезу Жанета Ђукић Перишић није одбацила (Ђукић Перишић 2011: 167), а Горана Раичевић није прихватила (Раичевић 2015: 164).

Књигу *Мој ђријаџељ Тонислав Малвасија* могли бисмо читати у кључу аутофикције. Нарочито је у том погледу занимљива појава Иве Андрића у Бартуловићевој прози, мада будући нобеловац у њој ипак игра споредну улогу (Бартуловић 1940: 10, 11, 23, 24, 89). Аутофиктивни приповедач сажето описује своје познанство са Андрићем из првих дана тамновања у Сплиту:

Затим су пуних пет дана куљали ходници од нових гостију, а кад се већ чинило да је мјера препуна, спазих једног јутра, како у ћелију до моје, уведе страног и помало збуњеног младића, који ме је врло подозриво погледао кад су га провели поред мог прозора, увјерен да, онако необријан и иза онаквих решетака, не може да се налази други, него врло опасан разбојник. Тај нови био је Иво Андрић (Бартуловић 1940: 10–11).

Бартуловићев опис „страног и помало збуњеног младића“, који се једнога јутра обрео у суседној ћелији узавреле сплитске тамнице, подсећа на фра Петров први сусрет са Ђамилом из Андрићеве *Проклеџа авлије*. Премда је била „увек пуна“ (Андрић, *Проклеџа авлија*, 1977: 15) и водила „бучан и шаролик живот“ (Андрић, *Проклеџа авлија*, 1977: 17), цариградска авлија имала је у себи „уредних, мирних и повучених људи“ (Андрић, *Проклеџа авлија*, 1977: 44). То су углавном били политички затвореници попут

фра Петра, којима се једне вечери придружио младић из Смирне.<sup>6</sup> У првом Андрићевом опису младог странца подвукли бисмо карактеристичну употребу атрибута „нови“, који је посебно истакнут у Бартуловићевој прози из 1940. године:

Стреловит али недвосмислен израз негодовања, опреза и одбојне солидарности: Турчин! Придошлица се сместио без намештања, готово без покрета; дах му се није чуо. А кад год би се те ноћи пробудио (нема тога ко се овде много и често не буди), фра Петар би по нечем осетио да и „нови“ поред њега не спава (Андрић, *Проклеџа авлија*, 1977: 45).

Приказ ефенди-Ћамила са почетка *Проклеџе авлије* истовремено можемо довести у везу са Бартуловићевим описом младог Иве Андрића и Андрићевим описом младих затвореника из прозне целине о Томи Галусу. Прва претпоставка не искључује другу, чак би се могло тврдити да су нераздвојне. Бартуловићева проза из 1940. године великог писца ипак приказује у окружењу другачијем од оног на које смо навикли. Тонислав Малвасија негодује зато што се гомила демонстраната баца камењем на српске затворенике „као да има посла са козама“ (Бартуловић 1940: 21), њишући се при томе „на дрвеној нози“ (Бартуловић 1940: 24). Окорели злочинац се пред Ником Бартуловићем, Ивом Андрићем, Јерком Чулићем и Оскаром Тартаљом „подавао [...] језивој искрености“, која је подразумевала низ „посве настраних психолошких рефлексива“ (Бартуловић 1940: 31). Можемо се с правом запитати колико су овакве приповести утицале на генезу *Проклеџе авлије*.<sup>7</sup>

6 Ћамил се касније у роману приказује „са неким танким и лепршавим осмехом који као да га обасјава однекуд споља и даје му израз *лаке збуњености*“ (Андрић, *Проклеџа авлија*, 1977: 74 – курзив је наш).

7 Упоредити познато Андрићево сведочење из разговора са Јандрићем: „Доживљаје из мариборске казнионице, у којој су неки затвореници знали да причају до зоре – највише, зна се, о

Бартуловићева повест о човеку који је зашиљеном дршком од кашике своју љубавницу убо у срце нема метафизичку дубину и метапоетичку сложеност Андрићевог кратког романа, па ни Андрићеве прозе у целини.<sup>8</sup> У књизи *Мој ђријаџељ Тонислав Малвасија*, према суду Исидоре Секулић, Бартуловић „није имао стрпљење писца“ (Секулић 1940: 621). Иако „[т]а околност умањује чисто артистички квалитет Бартуловићеве прозе“ (Секулић 1940: 621), ова проза ипак проговара на врло провокативне теме са лакоћом и отвореношћу које нису занемарљиве. Бартуловићева књига отвара се за читање из угла експерименталних теорија, које се у последње време баве приказом садомазохистичких сексуалних пракси у књижевности:

Упао је као вихор у њену собу и без обзира на опасност да за то дозна газдарица, стао садистички да је испитује, да јој пребацује све могуће љубавнике, вјероватне и невјероватне, да је назива најгорим именима и да је, све јачим садизмом, убада ножем. А кад се једног дана десило да није имао при руци ножа, спазио је на столу стругаљку за сир, па је том стругаљком стао да јој гребе леђа, све док је није сву окрвавио. И на пошљетку јој је везао руке за кревет, па је стискао за гушу, као да хоће да је удави (Бартуловић 1940: 60).

---

женама – искористио сам приликом писања поглавља *Проклеће авлије*“ (Jandrić 1982: 144). Тартаља експлицитно поставља питање „[н]ије ли главом Малвасија служио као прототип онаких причалица у *Проклећој авлији* какав је онај крупни човек што често говори и препире се у промуклом басу“ (Тартаља 1992: 6).

8 Бартуловићева књига није лишена аутопоетичких рефлексија, али су оне свакако у сенци „искрене“ приповести о Малвасијином животу. Упоредити: „И зато ми се, још много дана након тога, стално врзао у мислима сироти Тонислав, док нисам једнога дана осјетио потребу да нешто напишем о њему, – да му то буде као кита над гробом, – кита која додуше, неће бити састављена само од њежног и миришљивог цвијећа, већ ће се у њој наћи и врло опорог трња и свакојаког, дивљег, опојног, загушљивог, па и отровног корова, али ће зато бити сплетена из пуна срца, врло искрено, истинито и топло“ (Бартуловић 1940: 116–117).

Малвасијин однос са Марјетом, премда на први поглед не делује тако, подразумева обострано уживање:

А и она сама, ма колико да је то било још једино, што ју је код њега привлачило, била је, као и сви сладострасници, осјетљива на најситније нијансе, па ако је убод ножем био ма и за трун јачи, или би јој стругаљка за сир повриједила неки младеж – зарила би му истога часа нокте у лице, па би се растављали тек онда, када би и једно и друго, подерани и искрвављени, једва још соптели од мржње (Бартуловић 1940: 61).

Бартуловићева проза из 1940. године обилује примерима ове врсте, који на исувише пластичан начин показују изазовност и опасност поређења аутора са ове и са оне стране књижевног канона. Таква поређења усмеравају тумача да ремек-дела попут Андрићеве *Проклеће авлије* сагледа у стварном књижевноисторијском контексту и да процени допринос неканонских текстова уобличавању канонског текста. Таква поређења истовремено могу оживети занимање за маргинализована књижевна остварења, па и за њихов положај у савременом добу. Било би интересантно размишљати о поетици *Мој ђријаишеља Тонислава Малвасије* у контексту савремених српских прозних творевина које Андрића претварају у књижевног јунака или саговорника (Марче-тић 2012; Кесмановић, Стојиљковић 2014; Пишало 2018; Basara 2020). Могућности за тумачење Андрићевог и Бартуловићевог књижевног дијалога су различите и никако се не исцрпљују у класичним компаративним читањима. Оне се тичу ране и савремене ре-цепције, генезе и поетике Андрићевих и Бартуловићевих дела, једне књижевне раз-мене која је без сумње постојала и наставиће да постоји у нашим интерпретацијама.

## ИЗВОРИ

- Андрић, Иво. *Проклеџа авлија*. Сабрана дела Иве Андрића. Књига четврта. Београд – Загреб – Сарајево – Љубљана – Скопље: Просвета – Младост – Свјетлост – Државна zaloжба Словеније – Мисла, 1977.
- Андрић, Иво. *Умеџник и њејово дело: есеји II*. Сабрана дела Иве Андрића. Књига тринаеста. Београд – Загреб – Сарајево – Љубљана – Скопље: Просвета – Младост – Свјетлост – Државна zaloжба Словеније – Мисла, 1977.
- Андрић, Иво. *На сунчаној сџирани: реконсџрукција романа*. Прир. Жанета Ђукић Перишић. Сабрана дела у 20 књига. Књига 8. Београд – Подгорица: Штампар Макарије – Нова књига, 2011.
- Андрић, Иво. *Писма: 1911–1973*. Иво Андрић: Сабрана дела у 20 књига. Књига 19. Београд – Подгорица: Штампар Макарије – Нова књига, 2011.
- Андрић, Иво. *Пријовеџке: 1949–1960: II*. Прир. Ливија Екмечић, Марија Благојевић, Зорица Несторовић. Критичко издање дела Иве Андрића. Књига 9. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2018.
- Bartulović, Niko. „Razgovori s dušom“. U: Ivo Andrić. *Ex Ponto*. Zagreb: Književni jug, 1918. 5–15. Digitalna Narodna biblioteka Srbije. Veb. 5. 6. 2017.
- Bartulović, Niko. „Maribor 1914“. *Književni jug*, II. 1–2 (16. jul 1918): 44–49. Digitalna Narodna biblioteka Srbije. Veb. 9. 6. 2022.
- Бартуловић, Н. „Разговори с душом“. У: Иво Андрић. *Ex Ponto*. Београд: Издање С. Б. Цвијановића, 1920. 5–16.
- Бартуловић, Нико. *Сабрана дела: књија груја*. Београд: Народна просвета, б. г.
- Bartulović, Niko. *Jadranska antologija: knjiga prva: stihovi*. Split: Jadranska straža, 1934.
- Бартуловић, Нико. *Мој ѓријаџељ Тонислав Малвасија*. Београд: Геца Кон, 1940.
- Бартуловић, Нико. „О 25-годишњици Матавуљеве смрти“. У: *Књија о Маџавуљу*. Прир. Душан Иванић. Београд – Загреб: Завод за уџбенике – Српско културно друштво Просвјета, 2009. 92–96.
- Basara, Svetislav. *Kontraendorfin*: [disertacija]. Београд: Laguna, 2020.
- Марчетић, Милован (прир.). *Земаљски гујови: Иво Андрић у ѓричи*. Београд: Лагуна, 2012.
- Кесмановић, Vladimir; Stojiljković, Dejan. *Kainov ožiljak: roman o misiji Ive Andrića u nacističkoj Nemačkoj*. Београд: Laguna, 2014.

Pištaló, Vladimir. *Sunce ovog dana: pismo Andriću*. Zrenjanin – Novi Sad: Agora, 2018.

P. „Od Revolucionarne Omladine do Orjune“. *Српски књижевни гласник: нова серија*, XV. 4 (16. јун 1925): 317.

## ЛИТЕРАТУРА

Adamović, Dragoslav. „Govorio je: ‘Kad umrem, eto nekrologa...’“. U: Radovan Popović. *Kazivanja o Andriću: uspomene savremenika*. Beograd: Sloboda, 1976. 9–16.

Бандић, Милош И. „Како приступити писцу и његовом делу: интервју са Милошем И. Бандићем“. У: Драгољуб Влатковић. *Нобеловац у новинама: сусрети и разговори новинара са Ивом Андрићем*. Ниш: Просвета, 1996. 211–217.

Вранеш, Бранко. *Вишезови модернизма: вишешки идеал у српском и свејском роману XX века*. Нови Сад: Академска књига, 2022.

Делић, Јован. *Иво Андрић: моси и жрива*. Нови Сад – Београд: Православна реч – Музеј града Београда, 2011.

Ђукић Перишић, Жанета. „Напомена уз ово издање“. У: Иво Андрић. *На сунчаној сирани: реконструкција романа*. Прир. Ж. Ђукић Перишић. Сабрана дела у 20 књига. Књига 8. Београд – Подгорица: Штампар Макарије – Нова књига, 2011. 157–168.

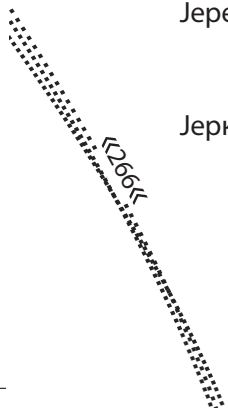
Ђукић Перишић, Жанета. *Pisac i priča: stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012.

Јутић, Никола. *Историјско у књижевности Нике Баршуповића: ауобиографско идеолошко-политичко у романима, драмама и пријовјеткама 1918–1941*. Београд: Српска радикална странка, 2011.

Иванић, Душан. „Бартуловић, Нико“. *Српска енциклопедија*. Том I: књига 1. Нови Сад – Београд: Матица српска – САНУ – Завод за уџбенике, 2010. 619.

Јеремић, Драган М. „Филозофија Ива Андрића“. *Иво Андрић*. Главни и одговорни уредник др Војислав Ђурић. Редактор Никша Стипчевић. Београд: Институт за теорију књижевности и уметности, 1962. 9–22.

Јерков, Александар. „Поезија Иве Андрића“. У: Иво Андрић. *Поезија*. Прир. А. Јерков. Сремски Карловци: Каирос, 1998. 201–222.





- Караулац, Мирослав. „Андрићеви давни пријатељи“. *Свеске Загужбине Иве Андрића*, V. 4 (1986): 9–86.
- Korbel, Josef. *Tito's Communism*. [Denver]: The University of Denver Press, 1951. Archive.org. Web. 9. 6. 2022.
- Matić, Dušan. „Takav je Andrić...!“. U: Radovan Popović. *Kazivanja o Andriću: uspomene savremenika*. Beograd: Sloboda, 1976. 82–88.
- Milošević, Nikola. „Ivo Andrić i njegova 'bodlja u srcu'“. U: Radovan Popović. *Kazivanja o Andriću: uspomene savremenika*. Beograd: Sloboda, 1976. 193–206.
- Palavestra, Predrag. *Skriveni pesnik: prilog kritičkoj biografiji Ive Andrića*. Beograd: Slovo ljubve, 1981.
- Пантић, Михајло. „Поезија Иве Андрића“. У: *Дело Иве Андрића*. Ур. Миро Вуксановић. Београд: САНУ, 2018. 67–80.
- Раичевић, Горана С. „У ћелији бр. 115: Иво Андрић, Нико Бартуловић, Оскар Тартаља...“. *Зборник Маџице српске за књижевност и језик*, 63. 1 (2015): 151–168.
- Реџер, Драшко. „Andrić i Novi Sad“. U: Radovan Popović. *Kazivanja o Andriću: uspomene savremenika*. Beograd: Sloboda, 1976. 127–130.
- Секулић, Исидора. „Мој пријатељ Тонислав Малвасија: приповетка Ника Бартуловића“. *Српски књижевни гласник: нова серија*, LX. 8 (16. август 1940): 619–624. Дигитална Народна библиотека Србије. Веб. 9. 6. 2022.
- Тартаља, Иво. „Силуета затвореника из 1914“. *Књижевне новине*, 850–851 (15. октобар – 1. новембар 1992): 6.
- Шимић, А. Б. „Лирски фељтонизам“. У: Никола Жутић. *Историјско у књижевности Нике Бартуловића: аутобиографско идеолошко-политичко у романима, драмама и приповекама 1918–1941*. Београд: Српска радикална странка, 2011. 37–40.

Branko M. Vraneš

## IVO ANDRIĆ AND NIKO BARTULOVIĆ IN LITERARY DIALOGUE

### Summary

On account of its literary-historical, poetic and cultural significance, as well as new light that it can shed on the opus of two authors, the literary dialogue between Ivo Andrić and Niko Bartulović deserves special attention of literary commentators. Andrić and Bartulović were imprisoned together in Split, Šibenik and Maribor during 1914 and 1915, they were among the founders of the magazine *Književni jug* at the end of 1917, in which soon afterwards both of them published similar poems in prose. In 1918, Bartulović wrote a preface to Andrić's book *Ex Ponto*, and in 1925 Andrić wrote a short review of Bartulović's book *Od revolucionarne omladine do Orjune*. Bartulović's preface from 1918 raised several questions of great relevance for the reception of Andrić's work, regarding Andrić's attitude towards the experience of incarceration and his stance towards the writings of the Danish philosopher Søren Kierkegaard. In his review of Bartulović's book *Od revolucionarne omladine do Orjune*, Andrić subtly revealed his reserved attitude towards the Organization of Yugoslav Nationalists.

In the following decades, the literary exchange between Andrić and Bartulović continued. In 1934, Bartulović included Andrić's verses in his *Jadranska antologija*, and referred to the days he spent with Andrić in prison in his prose *Moj prijatelj Tonislav Malvasija*. Bartulović's book from 1940 could have had some influence on the genesis of *Prokleta avlija*. Bartulović's hybrid literary text, on the border of the novel and the story genre, dedicated to the fate of the diabolical criminal Tonislav Malvasia, who tells "political" („političkim“) prisoners stories about his life in the "prison courtyard" („u tamničkoj avliji“), coincides in many ways with Andrić's short novel from 1954. The similarities between Bartulović's prose and Andrić's manuscript „Postružnikovo carstvo“ from 1933, or the cycle of Andrić's short stories about Toma Galus, are even more obvious. As are the differences between Andrić's and Bartulović's commitment

K268K

to the issues of literary form and the metaphysical dimension of narration. Bartulović's book from 1940 does, however, speak on very provocative topics with ease and openness that are not negligible.

The comparison between Andrić and Bartulović compels the commentator to observe a canonical text in the real literary-historical context of non-canonical works and to assess the contribution of non-canonical works to the shaping of canonical texts. At the same time, this comparison can revive interest in Bartulović's marginalized literary achievements, and their relevance today. If we look at Bartulović's prose from the perspective of autofiction, perhaps we could recognize a continuity between *Moj prijatelj Tonislav Malvasija* and contemporary Serbian novels, which turn Andrić into a literary character. The possibilities for interpreting Andrić's and Bartulović's literary dialogue are numerous and are by no means exhausted in classic comparative readings. They concern the early and contemporary reception, the genesis and the poetics of Andrić's and Bartulović's works, a literary exchange that undoubtedly existed and will continue to exist in our interpretations.

*Keywords:* Ivo Andrić (1892–1975), Niko Bartulović (1890–1945), Søren Kierkegaard (1813–1855), *Ex Ponto* (1918), *Moj prijatelj Tonislav Malvasija* (1940), *Prokleta avlija* (1954)